

Mediene må bidra til en opplyst samtale om vår sikkerhetspolitikk

Rune Ottosen

Professor emeritus, Institutt for journalistikk og mediefag, OsloMet – storbyuniversitetet

rune.ottosen@hioa.no

I sitt innledningskapittel i boken *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet* slår redaktøren for verket Jostein Gripsrud fast at en forutsetning for et velfungerende demokrati er en opplyst og aktiv offentlighet (Gripsrud 2017, s. 29–33).

I denne kommentaren vil jeg uttrykke bekymring for mangel på ærlig offentlig debatt om sentrale deler av vår utenriks- og sikkerhetspolitikk. Ikke minst gjelder dette forholdet til vår nærmeste allierte og deltagelse i militære utenlandsoperasjoner. Mediene spiller en helt sentral rolle når det gjelder å skape et godt og saklig grunnlag for «allmenningens» samtale. Når også toneangivende medier svikter i sin rolle som tilretteleggere en god og opplyst samtale om livsviktige spørsmål som krig og fred, kan det bidra til det motsatte av rasjonelle og gode beslutninger. Kan tåkelegging og nytale i sikkerhetspolitikken tvert imot bringe Norge inn i farlige situasjoner som truer vår sikkerhet?

Jeg vil i det følgende argumentere for at norsk sikkerhets- og utenrikspolitikk de siste 20 årene har gjennomgått til dels store endringer der politikerne med mediernes hjelp har fått lov til å endre politikken på vesentlig områder uten for mange kritiske spørsmål. Vi snakker ikke her om små justeringer, men viktige områder som basepolitikken. Det gjelder også grunnlaget for å delta i militære operasjoner i utlandet, og synet på FN's rolle og folkeretten.

MAKTFORHOLD OG SELVSENSUR

Mitt bidrag til *Maktutredningen* i 2001 har tittelen «Journalistenes konfliktfylte lojalitet. Et historisk perspektiv på krigsdekning i norske medier» (Ottosen 2001). Et av de historiske forholdene som har gjort det vanskelig å få til en levende og god debatt om sikkerhets- og utenrikspolitikk, er at Norge har strebet etter nasjonal enighet om grunnleggende trekk ved sikkerhets- og utenrikspolitikk. Utenriksminister Johannes Irgens i regjeringen Konow-Bratellie slo i 1911 fast prinsippet om at «utenrikspolitiske spørsmål burde mest mulig holdes utenfor de partipolitiske linjer» (siteret fra Ottosen 2001: 198).

Hva ville Irgens sagt om han hadde visst at nesten nøyaktig hundre år senere skulle Norge bombe et land i Afrika som ikke på noen måte truet norsk sikkerhet? Hva ville han

tenkt om en tid der det var enighet på tvers av de politiske skillelinjene og partigrensene om at det var en god ide å slippe nesten 600 bomber over Libya? Nå viser det seg i ettertid at det fantes tvil og uenighet om Libya-bombingen blant stortingsrepresentantene som aldri ble uttrykt offentlig. I et portrettintervju med Klassekampen høsten 2017 sa stortingsrepresentant Jette Christensen fra Arbeiderpartiet at hun var mot bombingen, men stemte for. Begrunnelsen var at en slik motstand ville framstå som en «jålete punktmarkering» som hun var mot (Klassekampen 02.09.2017). Hun sa videre at «Problemet med Norge er jo at det ikke er debatt om utenrikspolitikk» (ibid.).

Når vår nasjonalforsamling vedtar å gå til militært angrep med et svært tvilsomt folkerettslig grunnlag uten debatt, og den uenighet som faktiske eksisterer ikke kommer til offentlig uttrykk, sier det mye om vår politiske offentlige kultur på dette saksfeltet. Det tjener ikke mediene til ære at så få journalister stilte spørsmål når politikerne kollektivt vedtok noe så dramatisk som å gå til militært angrep på et annet land. Spesielt når det i ettertid er fastslått av den britiske parlamentariske kommisjonen som gransket Libya-krigen har vist at oppfatningene som lå til grunn for norske politikeres beslutning var grunnløse. Det forelå ikke noe akutt fare for at befolkningen i Benghazi skulle bli angrepet av Gaddafis styrker. Så får vi se hva den norske granskningskommisjonen under ledelse av tidligere utenriksminister Jan Petersen kommer til. Jeg har i en kronikk i Aftenposten sammen med Tore Slaatta tatt til orde for at medienes rolle i opptakten til Libya bør undersøkes nærmere («En Libya-utredning er på sin plass». Aftenposten 28.09.2015), og våre forskningsfunn tyder på at de var medløpere snarere enn et kritisk korrektiv (Ottosen, Slaatta & Øfsti 2013). For å nyansere bildet må det sies at det fantes alternative og kritiske perspektiver i nisjeaviser som Klassekampen og Ny Tid.

KONSENSUS OG MANGLENDE DEBATT

Hvis vi leser Godal-utvalgets rapport som oppsummerer det norske militære nærværet i Afghanistan fra 2001, så er det nettopp den konsensusorienterte tilnærmingen som har vært problemet. Utvalget etterlyser i ettertid en manglende opplyst offentlig samtale om grunnlaget for og forutsetningen for en norsk krigsdeltagelse i Afghanistan over en tiårs periode.

Siden det har vært tverrpolitisk enighet om at det er viktig for vår sikkerhet å ha et godt forhold til USA, har politikerne med medienes hjelp i sammenheng med Norges bidrag til krigen i Afghanistan brukt tåketale og misvisende retorikk om «humanitær intervensjon» og «kvinnefrigjøring» (von der Lippe & Ottosen 2016). Det har dekket over det faktum at forholdet til USA har vært avgjørende for krigsdeltagelsen. I sammendraget i rapportene heter det i klartekst: «Det viktigste for Norge var imidlertid å sikre et godt forhold til USA og bevare NATOs relevans» (NOU 2016:8, s. 10). Rapporten er også en knusende dom over mangel på offentlig debatt, der mediene får et medansvar: «Verken den sivile eller militære innsatsen ble imidlertid grunnleggende utfordret av politiske partier, media eller opinionen» (s. 176).

For meg som har forsket på mediedekningen av den norske Afghanistan-krigen er ikke dette overraskende (Ottosen 2006, Eide & Ottosen 2014). Samtidig må det understrekes at Anders Sømme Hammer gjorde en forskjell fra 2006 som frilanser med kritiske reportasjer og boken *Drømmekrigen* (Hammer 2010).

Når Godal-rapporten samtidig oppsummerer at lite er oppnådd gjennom ti års krig og at Taliban står sterkere enn noen sinne, er det grunnlag for å stille spørsmål om det hadde vært bedre med en faktabasert og ærlig dialog med det norske folk om verdien av å ofre milliardbeløp og norske liv for et eventyr som var dårlig planlagt og lite kunnskapsbasert. Mangel på kunnskap innrømmes også helt åpent i rapporten: «Det internasjonale engasjementet, herunder Norges, har i liten grad vært basert på kunnskap om Afghanistan og lokale forhold, kultur og konfliktlinjer» (NOU 2016:8, s. 9).

En annen sentral kilde for å forstå norsk utenrikspolitikk de siste årene er Kristoffer Egebergs glimrende bok *Fredsnaasjonen Norge*. Gjennom intervjuer med samtlige norske utenriks- og forsvarsministre, samt forsvarssjefer gjennom de siste 20 årene, kommer han til samme konklusjon som Godal-utvalget. Det er frykten for å bli «irrelevante» hos vår mektigste allierte som er den viktigste drivkraften i beslutninger om norsk deltagelse i militære operasjoner i utlandet (Egeberg 2017).

Det er selvsagt ikke en ærerik posisjon for et selvstendig land at det ikke er grundige utredninger og rasjonelle vurderinger, men en slag pavlosk refleks som bestemmer om vi skal sende soldater i skarpe oppdrag. Den nevnte eksempelet fra Libya i 2011 er kanskje det beste eksempelet på at dårlig funderte beslutninger kan føre til et nasjonalt traume. Typisk nok er det frittalende intellektuelle som Terje Tvedt som gjennom sine artikler i *Nytt Norsk Tidsskrift* og *Aftenposten* tvang fram en offentlig debatt (Tvedt 2015a, Tvedt 2015b).

GLIDENDE OVERGANG OG NYTALE

Da jeg som ung student i statsvitenskap fikk innføring i norsk sikkerhetspolitikk, var lærebøkene helt tydelige. Forutsetning for NATO-medlemskap i 1949 var å sikre våre landegrenser gjennom alliansens sikkerhetsbestemmelse i § 5 om at angrep på ett medlem vil bli betraktet som et angrep på alle. *Oppdemningspolitikken* skulle sikre norsk forsvar mot det omfattende russiske militære nærværet på Kola-halvøya. Men en grunntanke i vår sikkerhetspolitikk skulle bygge på et dialektisk forhold mellom de to hovedelementene i sikkerhetspolitikken: *avskrekking* og *beroligelse*. Det sistnevnte skulle sikre et best mulig forhold til vår mektige nabo i øst. Derfor var det parallelt med sikkerheten som NATO-medlemskapet skulle gi, innført en rekke såkalte *selvpålagte restriksjoner*, hvor et hovedelement var: «Ingen fremmede baser på norsk jord».

Nå er det ingen tvil om at Russland under Putin har blitt uforutsigbart. Den militære annekasjonen av Krimhalvøya og manglende ærlighet rundt Russlands rolle gir grunnlag for bekymring. Men hvordan skal denne bekymringen håndteres?

Vi ser at prinsippet om de selvpålagte restriksjonene er under press. I januar 2017 landet 335 amerikanske soldater på Værnes garnison i Trøndelag. Den norske regjering (med Stortingets aksept) forsikrer det norske folk at denne «roterende styrken» ikke representerer et brudd på norsk basepolitikk. Det er en ærlig sak å skifte standpunkt. Hvis regjeringen synes at norsk basepolitikk bør endres, bør det fremmes en sak for Stortinget slik at vi kan få en offentlig debatt om spørsmålet. I stedet nytalen om rotasjon kunne vi fått en åpen debatt om hva dette betyr i forhold til tidligere prinsipper om avskrekking og beroligelse.

Offisielle russiske uttalelser tyder på at de er langt fra beroliget. Den russiske ambassadøren i Norge har gjort det klart at beslutningen kan få konsekvenser for hele sikkerheten

i Nord-Europa (Trønder-Avisa 26.10.2016). Forsker ved Forsvarets høyskole, Tormod Heier, gir russerne medhold i at det er grunnlag for bekymring. Han mener at vedtaket representerer et brudd på norsk basepolitikk. Men som de fleste norske medier har gjengitt regjeringen forsikring om at dette et defensivt tiltak mot økt aggresjon fra Russland, mener Heier at dette kan tolkes motsatt: som et offensivt grep i en tenkt situasjon med økt spenning i Østersjøen. Kombinasjonen av eksisterende forhåndslagret utstyr i Trøndelag og den mobile amerikanske styrken på Værnes kan få langt større betydning enn antallet soldater skulle tilsi.

Også Sveriges nye avtale med NATO, innebærer at amerikanske styrker kan flyttes over Sverige ifølge et intervju med Heier i Klassekampen: «Den militærstrategiske balansen i Norden forskyves i USAs favør. Den stabiliserende rolle Skandinavia har hatt svekkes, og man knyttes tettere til en offensiv amerikansk strategi som strekker seg fra Norge, via Baltikum og Østersjøen til Svartehavet» (Klassekampen 17.01.2017.)

TV 2 meldte nylig at også Rygge flyplass skal inkluderes i den amerikanske forsvarsstrategien som oppstillingsplass for fire kampfly, og da faller en brikke til på plass. Ifølge Klassekampen har den amerikanske riksrevisjonen omtalt investeringene i Norge som «varige» (Klassekampen 08.01.2018). Så får vi tro hva vi vil om regjeringens forsikring om at det amerikanske nærværet er «roterende» og «midlertidig».

MEDIEDEKNINGEN GJENSPEILER NASJONAL POLITIKK

Medienes kortsiktige blikk er lite egnet til å fange opp de små justeringene som over tid fører til endring av strategisk og sikkerhetspolitisk betydning. Dette er tema for boken *New Wars, New Media and New War Journalism* som jeg skrev sammen med min svenske kollega Stig A. Nohrstedt (Nohrstedt & Ottosen 2014). Her viser vi hvordan mediedekningen av svensk og norsk sikkerhetspolitikk har endret seg i takt med endringene i svensk og norsk militær doktrine. I boka går vi gjennom erfaringene med medierapporteringen fra omfattende konflikter de siste 25 åra. Det vil si Kuwait 1990, Kosovo 1999, terrorangrepet i USA 11.9.2001, Afghanistan 2001–14, Irak 2003 og Libya 2011.

De svenske mediene var svært kritiske til NATOs bombing av Jugoslavia i 1999, men sluttet rekkene da svenske jagerfly fikk støttefunksjoner under bombingene av Libya i 2011. Bokas sentrale tese er at de dominerende mediene mislyktes når det gjelder å rapportere og analysere de folkerettslige og juridiske problemstillingene knyttet til disse krigene (Se S.A. Nohrstedt & R. Ottosen: «Ukritisk krigsjournalistikk». Dagbladet 28.10.2014.)

Bombingen av Libya i 2011, der norske fly bombet og svenske fly hadde støttefunksjon, skjedde med basis i en svært tvilsom tolkning av mandatet fra FNs sikkerhetsråds resolusjon 1973. Denne resolusjonen ble vedtatt for å beskytte sivilbefolkningen i Benghazi mot et fryktet angrep fra Gaddafi-regimet mot egen befolkning. I praksis utviklet dette seg til en krig for regimeskifte. Er det greit for NATO å utvide et FN-mandat etter eget skjønn?

I ettertid må vi spørre om Libyas befolkning fikk den beskyttelsen de hadde krav på. Bidro Sverige og Norge til mer sikkerhet eller mer kaos med ringvirkninger for hele regionen? Radikale islamister tok med seg våpnene de hadde fått fra arabiske og vestlige land og forflyttet seg til Syria. Er NATO som beskyttet disse i sluttkampen mot Gaddafi, medan-

svarlig for kaoset som har oppstått i Syria? (Se S.A. Nohrstedt & R. Ottosen: «Ukritisk krigsjournalistikk», Dagbladet 28.10.2014; Ottosen & Øverbø 2016)

Dette var langt fra det formålet som var definert i FN-resolusjon 1973. Mønsteret er kjent slik vi så det i Kosovo 1999, Afghanistan 2001 og Irak i 2003. Den humanitære retorikken som lå til grunn for angrepet ble i praksis et røykteppe over et geopolitisk maktspill der USA med NATOs hjelp flyttet fram sine posisjoner. Verden er blitt et farligere sted.

Det er nedslående at mediene er så dårlig i stand til å oppsummere egne erfaringer med tidligere dekning av krig og konflikt. Det norske militære nærværet ville vært et mysterium om vi skulle forstå det som har skjedd bare ved å lese norske aviser. Ta krigen mot IS som eksempel. Mangel på åpenhet fra Stortinget gjør det vanskelig for mediene å finne ut hva som skjer.

NTB slo i et intervju med Erna Solberg fast at det er «Uaktuelt å delta i koalisjonsstyrke mot IS» (NRK.no 05.09.2014). En snau måned senere ble det kjent at den utvidete utenriks- og konstitusjonskomiteen i et lukket møte, i avsondret ro og uten innsyn fra publikum og medier likevel godkjente et militært bidrag i Syria. Hva slags press direkte eller indirekte vi har vært utsatt for fra USA kan vi bare spekulere i. I mai 2017 kunne vi på nettstedet almasdarnews.com se bilder av norske soldater som krysset grensen fra basen i Jordan inn i Syria. Vi vet at 120 norske soldater med støttepersonell skal støtte såkalt «moderate» sunnimuslimer på bakken. Hva de faktisk har gjort og skal bidra til har fortsatt en mystikkens skjær over seg. Vi vet blant annet ikke om dette gjør oss mer sårbare for angrep fra IS siden kun soldater fra USA, Norge, Danmark og Storbritannia deltar i operasjonen.

UNDERRAPPORTERING I NORSKE MEDIER

Jeg har i en kronikk i Aftenposten kritisert norske medier for å underrapportere de folkerettslige sidene ved norsk deltagelse i «de nye krigene» (Aftenposten 22.04.2017). Cecilie Hellestveit skriver i sin Syria-bok at det er i strid med folkeretten når Norge i Syria støtter en væpnet motstandsgruppe som vil styrte et regime vi har diplomatiske forbindelser med (Hellestveit 2017, s. 120–155). Og hva gjør egentlig de norske soldatene i Syria?

I en masteroppgave i journalistikk har Belinda Jørandli Rudsengen dokumentert at de folkerettslige sidene ved norsk deltagelse i Syria vært stemoderlig behandlet av norske medier (Rudsengen 2017). Kan vi være sikre på at vi ikke er medskyldige i krigsforbrytelser?

Etter det grusomme gassangrepet i Syria i april 2017 har våre to viktigste politiske ledere, Erna Solberg og Jonas Gahr Støre, rost Donald Trump da han brøt sitt valglofte og bombet Syria. Er det ikke noe paradoksalt over at når ledende norske politikere en sjelden gang roser den omstridte Trump, er når han bomber et annet land uten FN-mandat? Legg merke til USAs utenriksminister når han begrunner bombingene: Han har ikke håndfaste bevis for at president Assad står bak gassangrepet, men det er «likely» at han står bak. Dette er bevisførsel som ikke hadde holdt til dom i en norsk rett. Men det er tydeligvis nok for våre ledende politikere, også for Aftenposten som på lederplass synes det var riktig å « reagere». Professorene Malcolm Langford og Geir Ulfstein ved juridisk fakultet, Universitetet i Oslo, skriver i Aftenposten at USAs bombing i Syria var i strid med folkeretten (Aftenposten 11.04.2017). Ulfstein har flere ganger forsøkt å få i gang en debatt om de folkerettslige sidene ved norske militæroperasjoner i utlandet (Aftenposten 22.09. og 22.11.2015).

Norske politikere har alltid understreket at vår utenrikspolitikk skal være forankret i folkeretten. De var raskt ute med å påpeke at Putin brøt folkeretten da Russland annekterte Krim (Aftenposten 22.04.2017). Burde alle forholdene jeg har nevnt her, inkludert det norske nærværet i Syria være gjenstand for en skikkelig debatt i allmenningen?

REFERANSER

- Eide, E & Ottosen, Rune (2014). Den lengste krigen. Mediedekningen av krigen i Afghanistan. Oslo: Abstrakt forlag.
- Egeberg, K. (2017). Fredsnasjonen Norge. Oslo: Kagge forlag.
- Gripsrud, J. (2017). Kapittel 1 Offentlighet: idealer, realiteter og tilfellet Norge. I Allmenningen. Historien om norsk offentlighet Gripsrud J. (red). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hammer, A.S. (2010). Drømmekrigen. Hjerter og sinn i Afghanistan og Norge. Oslo: Aschehoug forlag.
- Lippe, B. & Ottosen, R. (red.) (2016) Gendering War and Peace journalism. Some insights, some missing links. Gøteborg: Nordicom.
- Nohrstedt, S. A. & Ottosen, R. (2014). New Wars, New Media, New War Journalism. Gøteborg: Nordicom. NOU: 2016:8 (2016). En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2104.
- Ottosen, R. (2001). Journalistenes konfliktfylte lojalitet. Et historisk perspektiv på krigsdekning i norske medier. I Eide, M. (red.) Til dagsorden. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Ottosen, R. (2006). The Norwegian Media Image of the War in Afghanistan. Peacekeeping or Aggression? Nordicom Review. (26) 1 s .9–109. DOI: <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0249>.
- Ottosen, R., Slaatta, T. & Øfsti, S. (2013). How they missed the big story: Norwegian news media and NATO's military operation in Libya. Conflict & Communication Online. Vol. 12. 15 s. http://www.cco.regener-online.de/2013_1/pdf/ottosen_et_al.pdf nedlastet 5. januar 2018.
- Ottosen, R. & Øvrebø, S. (2016). Who's to blame for the chaos in Syria. The Coverage of Syria in Aftenposten with Libya as doxa. In Orgeret, K.S. & Tayebwaa, W. (red.) Journalism in Conflict and Post-Conflict Conditions. Worldwide Perspectives. Gøteborg: Oslo. S. 63–80.
- Rudsengen, B.J. (2017). Norge, Syria og folkeretten. En undersøkelse av avisenes dekning av Syria-bidragets folkerettslige forankring. Masteroppgave i journalistikk. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Tvedt, T. (2015a). Tausheten om Libya. Nytt Norsk Tidsskrift nr. 3 2015 s. 205-2016. DOI: [10.18261/issn.1504-3053-2016-03-03](https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2016-03-03)
- Tvedt, T. (2015b 15. september). Den politiske eliten ante ikke hva de gjorde da de gikk inn for å sende F-16-fly til Libya. Aftenposten.